

Л. Ф. Українець,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава

КОНОТАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОНЕТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ

Стаття присвячена характеристиці фонетичного моделювання української поетичної мови завдяки конотаційному потенціалу номінативних одиниць з ідентичним або винятково близьким звучанням. Таке фонетичне інструментування створює підґрунтя для розширення семантичного й естетичного потенціалу всіх лінгвістичних одиниць української поетичної мови ХХ–ХХІ ст. як форми передачі образної картини світу.

Ключові слова: конотація, асоціації, мовна картина світу, українська поетична мова, звукова домінанта, голосні та приголосні звуки, прагматика й семантика фонетичних засобів.

CONNOTATIVE ASPECTS OF PHONETIC MODELING IN UKRAINIAN POETIC LANGUAGE

The article is devoted to the description of phonetic modeling in Ukrainian poetic language through connotative potential of nominative units with identical or most alike phonation. Such phonetic instrumentation of homonymous vocabulary creates a fertile ground for the expansion of semantic and pragmatic potential of all linguistic units in Ukrainian poetic language of XX-XXI centuries as a form of transmission of world's linguistic picture. This research is based on the poems of Ukrainian poets of XX-XXI centuries (N. Bazhan, V. Symonenko, D. Pavlychko etc), whose creative work reflects the linguistic picture of the world in the images, which are adequate to the national way of thinking and speech. Since the main stage of semantically-stylistic analysis is to study the connotative properties of units of the phonological level as a building material for morphemes and lexemes in the structure of language, so the major focus has been stressed on the role of semantic parameters of these elements in the formation of connotations by the articulatory-acoustic segments, which possess a feature of linking with an associative (metaphorical) meaning in Ukrainian poetic language. Connotations of such homonyms carry out an expectation of artistic imagery of communication's poetic form due to not only the maximum sound, but also the visual alignment of text meanings, although an objective interpretation of these connotations is possible only on the assumption of knowledge about social and personal conflicts in the life and creative work of a talented artist of speech. Naturally, such model of phonetic structuring of Ukrainian poetic language has positioned itself as a rhythmic phenomenon in which acoustics of sound matter relates harmoniously with its graphical visualization.

Key words: connotation, associations, world's linguistic picture, Ukrainian poetic language, sound dominant, vowels and consonants, pragmatics and semantics of phonetic means.

КОННОТИВНЫЕ АСПЕКТЫ ФОНЕТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ УКРАИНСКОГО ПОЭТИЧЕСКОГО ЯЗЫКА

Стаття посвящена характеристике фонетического моделирования украинского поэтического языка благодаря коннотативному потенциалу номинативных единиц с идентичным или исключительно близким звучанием. Такая фонетическая инструментовка создает почву для расширения семантического и прагматического потенциала всех лингвистических единиц украинского поэтического языка ХХ–ХХІ ст. как формы передачи образной картины мира.

Ключевые слова: коннотация, ассоциации, языковая картина мира, украинский поэтический язык, звуковая доминанта, гласные и согласные звуки, прагматика и семантика фонетических средств.

Українські митці природною основою художнього мовлення традиційно обирають змістові одиниці з ідентичною або винятково близькою звуковою характеристикою, що, однак, у поетичному дискурсі є важливим елементом конотації – підґрунтям для породження додаткових мікро(макро)сем. Свідомо змодельована гра, виявляючи конотаційну спроможність мовних одиниць, завдяки домінуванню конкретних вокальних чи консонантних сегментів у звуковій матерії художньо-естетичного мовлення ініціює розлогі асоціації, які прийнято інтерпретувати в контексті відображення індивідуальних та національних параметрів мовної картини світу. Якщо звукова система майстерно переплітається із семантикою, то архітектоніка художнього твору набуває високої художньої цінності, де суголосся навіть окремих самостійних лексем у статусі акустичних резонаторів, по суті, забезпечує конотаційну спрямованість поетичної мови. Спостереження за лінгвістичними одиницями «з такими відносинами, коли певна словесна форма залежно від контексту може викликати у свідомості слухача або читача різні значення» [2, с. 41], зумовлює незаперечну **актуальність** цієї роботи, оскільки в україністиці хоч і є праці, присвячені функціональним властивостям лексем з однаковим матеріальним вираженням (С. Дорошенко [8, с. 38–39], О. Тараненко [12, с. 100–101] та ін.), однак стилістична інтерпретація конотаційного значення в руслі конкретизації авторських сенсів саме звуковими засобами спеціально не досліджувалася.

Аналізуючи конотаційний потенціал моделювання звукової домінанти, ми поставили за **мету** охарактеризувати фонетично близькі лексеми з різними референтно-денотативними полями, які розширюють семантичне та емоційне тло української художньої мови, а це має теоретичне й практичне значення для вивчення й творчості відомих українських митців, і закономірностей розвитку української літературної мови у ХХ–ХХІ ст. У славістиці категорію таких близькозвучних вербальних знаків, що не є носіями семантичних тотожностей, традиційно вважають результатом «дивергентних змін» у лексичній системі, оскільки поява їх «фактично прогнозується об'єктивними процесами лексико-семантичного розвитку» [7, с. 139]. Породження фонетичних конотацій легко пояснити й своєрідною синестезією, що детермінує аналогію між різними відчуттями й образами у свідомості людини, кінематою – зв'язком довільних рухів м'язів і відчуттів та емоцій, стереотипізацією як звичкою пов'язувати певний звук з оцінкою ряду знаків, де він трапляється [11, с. 163]. У лінгвостилістиці синестезія трактується як універсалія [10, с. 4–5], на ґрунті якої зв'язок почуттів та відчуттів вербально фіксується на різних рівнях мови як системи систем. На фонологічному рівні механізми синестезії зазвичай ініціюють конотативні значення від часу внутрішнього програмування й виявляються в ефективному впливі звучання поетично організованого мовлення. Оскільки основним етапом семантико-стилістичного аналізу було вивчення конотаційних властивостей одиниць найнижчого, фонологічного, рівня української поетичної мови, які в структурі поетичної мови є будівельним матеріалом для морфем та лексем, то у процесі проведення семантико-стилістичного спостереження нами до уваги взято роль семантичних параметрів цих елементів у формуванні конотації артикуляційно-акустичними сегментами української поетичної мови, що виявляють потенційний зв'язок зі значенням.

Матеріалом для спостережень слугували вірші українських митців ХХ–ХХІ ст., чия поетична творчість віддзеркалює мовну картину світу в художніх образах, адекватних національному типові мислення й мовлення. Під визначеним кутом зору із застосуванням «звукових технологій» (Є. Поливанов) були проаналізовані твори М. Бажана, В. Симоненка,

Д. Павличка та ін., у яких кожен звуковий сегмент філігранно відточений й естетично адекватний внутрішньому світу письменника. Немає сумніву: породження «прихованих сем» [6, с. 79–92] звуковими домінантами в українському поетичному дискурсі є результатом авторської уваги передовсім до семантично нетотожних слів з ідентичним звуковим тлом:

І в сіру ніч, коли мене не стане,

Коли востаннє римою зітхну,

Я не помру, лиш серце в грудях стане,

Схолоне кров, а я навік засну (В. Симоненко «Немає смерті»).

Фонетичні конотації таких лексем забезпечують потреби артистичної образності поетичної форми комунікації за рахунок не лише максимального звукового, але й зорового вибудовування текстових значень, хоч об'єктивне тлумачення цих конотацій можливе лише за умов знання соціальних та особистих колізій у житті й творчості художника слова. Природно, така модель фонетичного структурування української поетичної мови позиціонує її як багатовимірне ритмічне явище, в якому акустика звукової матерії гармонійно корелює з її графічною візуалізацією. У словістиці таку поетичну мову традиційно розглядають як синкретичну форму комунікації, а точніше – «писемно-зорову мову» (В. В. Виноградов [5], Г. В. Векшин [3, 4], С. І. Берштейн [1] та ін.), оскільки, на думку Й. Г. Гердера, ««музика» не була втрачена поезією, але засобом її надолуження став не взагалі звук, а звук мови, членороздільний і пов'язаний із смислорозрізненням елемент, що має графічний субстрат» [Цит. за: 3, с. 66] і репрезентує ознаки інтенційно заангажованого вербального мислення:

Червоні яблука в кімнатах

*Насипані, що ніде **стать**.*

Це нашого кохання надих

*Зійшов на яблуневу **стать***

(Д. Павличко «Червоні яблука в кімнатах»).

Зрештою, така актуалізація графічного компонента зосібна на рівні омофонічного статусу лексем у процесі сприйняття звукової структури мови не порушує ні психологічних, ні лінгвопоетичних методів, застосованих протягом останніх століть у дослідженні (Г. В. Векшин, О. П. Журавльов та ін.) фонетичного корпусу поетичного дискурсу:

*Ми вийдем з тобою на листя **опале**,*

*Де синє повітря, як сиві **опали** <...>*

(Д. Павличко «Ми вийдем з тобою»).

Цілеспрямованість українських митців у досягненні фонетично-графічної ідентичності лексем, що детермінують характер рими, уможливило стилістичний ефект голосних та приголосних, а відтак забезпечує яскравість версифікаційної фоніки. Частотність таких звукових моделей відзеркалює конотаційний потенціал вокальних і консонантних ресурсів української поетичної мови, слугує підставою для гіпотетичної інтерпретації авторського бачення домінантної ролі фонетичної конотації – особливого різновиду вербального мистецтва. При цьому певний спектр конотацій – образних уявлень – розкриває суттєві риси потенційного зв'язку із цілісною семантикою фрази, а тому може використовуватися для додаткових змістових нашарувань та прагматичних характеристик художнього образу, зосібна й у руслі дискурсивного ефекту розмовно-побутового мовлення:

*Зринали й зникали **вмить***

Хвилею золотою.

*І серце хотів я **вмить***

Тим світлом і чистотою

(Д. Павличко «Так гарно ти снилась мені»).

Слід зауважити, що випадкове співзвуччя граматичних форм різних лексем привертало увагу своєю стилістичною маркованістю зазвичай у поетичній мові, що характеризувалася психологічною сконденсованістю і яскраво вираженою афористичною тональністю. Однак навіть у перших алегоричних ліро-епічних зразках, що ввібрали в себе іскрометний гумор народного мовлення, конотація жартівливої тональності – швидше рідкісна поетична знахідка для повчальної частини байки, ніж її традиційний фоностилістичний прийом:

*Як не крути, а правди нігде **діти**:*

*Коли б, як виборного **діти**,*

І другі вміли присідать,

То, може б, і вони зуміли так скакать (Є. Гребінка «Хлопці»).

Моделювання фонетичної конотації омоформами в українській поетичній мові ХХ-ХХІ ст. є показником звукової гри в контексті візуалізації внутрішньої форми слова, де каламбурне звучання зосереджує увагу на проблемах семантичної інтерпретації нейтральних лінгвістичних одиниць:

*Із чорного стебла **баска***

*сівби важких **басів**,*

*і флейти метушня **баска***

на рині голосів (М. Бажан «Елегія атракціонів»).

Дублюванням звукових еквівалентів, які належать до різних лексико-граматичних категорій, кожен митець прогнозує сугестивний образ у контексті, по суті, його семантико-стилістичної інтерпретації. Однак конотаційні вектори такої лексичної тавтології в поетичній мові не завжди афористично-прозорі, адже переконливість авторської ідеї актуалізується на звуковому рівні цілою системою асоціацій:

Пристрасним, орлино-мудрим зором

*Дивився у всесвіт з-під **повік**...*

Виродки – підтвердження суворе,

*Що живеш і житимеш **повік!***

(В. Симоненко «Древній, обікрадений народ!»).

А звукова тавтологія в римованій позиції, крім ритмовірної функції, здатна позиціонувати прагматику й семантику фонетичних засобів, поглиблюючи естетику художньої форми комунікації. І саме другий компонент звукового дублювання виявляється конотаційним детермінантом:

На срібнім березі Дніпра,

*Слов'янства золота **столице**,*

Світанку мови і добра,

Вікно у світ стооке і столице <...>

(М. Вінграновський «Києву»).

Немає сумніву, що поштовхом до розширення семантики образного типу послужив спільний компонент *сто* в полісемантичних формах (ключний відмінок іменника *столиця* (від **столь*) та прикметник середнього роду *столице* зі складною морфологічною структурою – *сто+лице*), який, безперечно, у результаті дотепної звукової гри, підсиленої, окрім того, алітерацією приголосного [с], формує конотацію високого стилю.

Філософська глибина думки й постійні пошуки нових засобів відображення почуттів і настроїв мовця зробили звуковий склад таких омонімічних одиниць конотаційним за своєю суттю, а отже, запорукою вишуканості художнього образу, яскравих поетичних інтенцій. Завдяки психологічним мовно-комунікативним причинам конотаційний потенціал вокальних та консонантних одиниць створює підґрунтя для розширення семантичного й естетичного потенціалу всіх лінгвістичних одиниць української поетичної мови як форми передачі образної картини світу. До слова, такий аспект дослідження прагматики й семантики поетичних засобів вияскравлює особливу естетичну організацію взаємопов'язаних лінгвістичних знаків, дає змогу заглибитися в природу не лише поетичної мови, але й конотаційну стратегію художньої творчості митця. Відтак саме максимальне зближення звукового континууму детермінує асоціативну основу за тотожними артикуляційно-акустичними параметрами лексем, уможлиблюючи семантичне та прагматичне інструментування української поетичної мови яскравою конотаційною виразністю звукової домінанти.

Література:

1. Бернштейн С. И. О методологическом значении фонетического изучения рифм (к вопросу о пушкинской орфоэпии) / С. И. Бернштейн // Пушкинский сборник памяти проф. С. А. Венгерова. Пушкинист. IV / под ред. Н. В. Яковлева. – М. ; Пг. : Гос. изд., 1922 [на титуле – 1923]. – С. 329–354.
2. Булаховський Л. А. Нариси українського мовознавства / Л. А. Булаховський. – К. : Рад. шк., 1956. – 245 с.
3. Векшин Г. В. К проблеме суперсегментной организации стиха (лингвостетический аспект) / Г. В. Векшин // Вопросы языкознания. – 1989. – № 6. – С. 64–77.
4. Векшин Г. В. Фоностилистика текста : звуковой повтор в перспективе смыслообразования : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Векшин Георгий Викторович. – М., 2006. – 51 с.
5. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В. В. Виноградов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 256 с.
6. Гинзбург Р. С. Реферативная соотнесенность слова и сочетаемость / Р. С. Гинзбург // Проблемы сочетаемости слов : [сб. науч. тр.] / МГПИИЯ им. М. Тореза. – М. : МГПИИЯ, 1979. – Вып. 145. – С. 79–92.
7. Грищенко А. П. Лексичне значення слова // Сучасна українська літературна мова / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. А. П. Грищенко. – 3-тє вид., допов. – К. : Вища шк., 2002. – С. 97–106.
8. Дорошенко С. Багатозначність слів і омоніми / Сергій Дорошенко // Дивослово. – 2008. – № 5. – С. 38–39.
9. Журавлев А. П. Звук и смысл / А. П. Журавлев. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1991. – 160 с.
10. Мукина О. Г. Речевая репрезентация синестезии в творчестве русских поэтов XIX–XX веков : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / О. Г. Мукина. – Елец, 2012. – 20 с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – К.–Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
12. Тараненко О. О. Гра слів / О. О. Тараненко // Українська мова : енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 100–101.

УДК 81'42:811.112

С. В. Хмельковська,

Херсонський державний університет, м. Херсон

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОВТОРІВ В РОМАНІ ГЕРТИ МЮЛЛЕР «ГОЙДАЛКА ДИХАННЯ»

У статті досліджено основні функції повторів у контексті їх прагматичної спрямованості на основі роману Герти Мюллер «Гойдалка дихання». В ході проведеного стилістичного аналізу твору було розглянуто повтори в якості маркерів зв'язності та цілності роману, створення ритму художнього твору та підсилення прихованих смислів підтексту.

Ключові слова: цілісність та зв'язність тексту, ритм художнього твору, слова-лейтмотиви, анафора, епіфора, паралельні конструкції.

INTERPRETATION OF REPETITIONS IN THE NOVEL «THE HUNGER ENGEL» BY HERTA MÜLLER

This article deals with the attempt to give an interpretation of Herta Müller's novel «The Hunger Engel» considering the importance of repeated elements of the work. Much attention is given to the researching of the basic repetition functions in the context of the pragmatic orientation. In the course of stylistic analysis of the novel article gives a detailed analysis of repetitions as markers of coherence and integrity of the novel, as a strengthening of the hidden meanings, as a rhythm creation of the artistic work. The book «The Hunger Engel» by Herta Müller is perceived by a reader as a single plexus, both in terms of cohesion and coherence due to this stylistic device. Perforating metaphors «sew together» the text. Repeating on different stages of the work, they come up with an incremental value and a strong pragmatic emphasis. Rhythm – the most important phenomenon of semantic sphere of the language – it expresses fuller and richer the inner state of a person. Based on the artistic ordering of syntactic groups, on the repetition element and syntactic parallelism, novel's rhythmization creates the effect of a certain kind of swinging, balancing between inhalation and exhalation, life and death, which are metaphorically stated in the title of the work.

Exemplified fragments of the text demonstrate a high degree of the influence of the repetition on non-verbal intellect of the reader, his lyrical mood.

Keywords: the integrity and coherence of the text, the rhythm of the artistic work, words-leitmotifs, anaphora, epiphora, parallel constructions.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОВТОРІВ В РОМАНЕ ГЕРТЫ МЮЛЛЕР «КАЧЕЛИ ДЫХАНИЯ»

В статье исследованы основные функции повторов в контексте их прагматической направленности на основе романа Герты Мюллер «Качели дыхания». В ходе проведенного стилистического анализа произведения были рассмотрены повторы в качестве маркеров связности и цельности романа, создания ритма художественного произведения и усиления скрытых смыслов подтекста.

Ключевые слова: целостность и связность текста, ритм художественного произведения, слова-лейтмотивы, анафора, эпифора, параллельные конструкции.